

Her er teksten fra netversionen af Ulrik Dahlins interview i Information d. 13. april 2023.

Koldkrigsforfatter: Putin antændte bomben i Ukraine, men USA og NATO var med til at placere den

Andet bind af professor Poul Villaumes koldkrigshistorie handler om perioden 1962-77. Her blev der raslet med atomvåbnene, men der var også en 'strategisk empati' mellem supermagterne, som ifølge professoren er relevant i lyset af krigen i Ukraine

Mellem frygt og håb, andet bind af professor emeritus Poul Villaumes omfattende værk om Den Kolde Krig, behandler 15 år fra Cubakrisen i 1962 til valget af demokraten Jimmy Carter som USA's 39. præsident i 1977. Det var en periode, hvor der flere gange blev raslet med atomvåbnene i opgøret mellem supermagterne, og i lyset af den russiske invasion i Ukraine er det nærliggende at høre Poul Villaume om atomrasleriet under Den Kolde Krig, der på mirakuløs vis endte fredeligt i 1989-90.

»Der er delte meninger blandt historikere om, hvorvidt rasleriet virkede. Man ved jo ikke, hvad der ville være sket, hvis de verbale trusler fra den ene eller den anden supermagt ikke var blevet opfattet og i et eller andet omfang imødekommet fra den anden side,« siger Poul Villaume.

»Formålet med at rasle med atomvåbnene var jo at spille på modpartens usikkerhed om, hvorvidt det er udtryk for en reel vilje til at bruge atomvåben eller bare bluff. Den usikkerhed kan i sig selv virke afskrækkende, og den samme usikkerhed ser vi også i dag. Når Putin vil placere taktiske atomvåben i Belarus, hvordan kan vi i Vesten så vide, hvor den endelige røde linje er? Det holdes bevidst uklart, og det er med til at gøre den slags situationer potentielt sprængfarlige i ordets bogstavelige forstand.«

Tæt på atomragnarok

Andet bind på 480 sider indledes med en beskrivelse af, hvor uhyggeligt tæt på et atomragnarok verden kom under Cubakrisen. Allertættest nok lørdag den 27. oktober 1962, hvor kaptajnen på den atombevæbnede sovjetiske ubåd B-59, der lå neddykket syd for Bermuda, ville affyre fartøjets atomtorpedo med en sprængkraft på linje med Hiroshima-bomben. Han kunne ikke få kontakt med Moskva og var overbevist om, at tredje verdenskrig var i gang, så nu måtte han som officer gøre sin pligt. Kun fordi en

flotillechef, som tilfældigvis var med i ubåden, og en sikkerhedsofficer stemte imod, undgik verden en katastrofe.

Også USA raslede flere gange med sine atomvåben. Det skete blandt andet i 1969 i et forsøg på at tvinge Kreml-lederne til at presse Nordvietnam til at indgå en forhandlingsløsning og igen under den indisk-pakistanske krig i 1971. Og så igen i 1973, da sovjetlederen Bresjnev truede med at sende russiske tropper til Egypten, hvis ikke Israel stoppede sin succesrige fremrykning under krigen i Mellemøsten. Det var den amerikanske udenrigsminister Henry Kissinger, der satte USA's atomstyrker i skærpet beredskab, fordi præsident Richard Nixon angiveligt var for påvirket af alkohol eller medikamenter til at deltage i beslutningen.

Også tidligere under Den Kolde Krig – under Taiwan-kriserne i 1954 og 1958 og Suezkrisen i 1956 – var der blevet verbalt truet med atomraketterne.

– Skal man set med historiske briller bøje sig for den slags?

»Det er i hvert fald altid klogt at optræde med omtanke og forsigtighed og forsøge at sætte sig ind i, hvad modparten tænker, og hvad modpartens rationale er. I sine erindringer skriver den tidligere amerikanske forsvarsminister Robert McNamara, at det var den 'strategiske empati' – altså supermagternes evne til til trods for den enorme oprustning at finde et kompromis og en løsning – som ved flere lejligheder reddede verden fra atomkrigen.«

»Derfor er netop Cubakrisen så interessant, for her viser nye akter fra såvel østlige som vestlige arkiver, at begge sider dag for dag under den akutte krise brugte megen opmærksomhed på at sætte sig ind i, hvad der motiverede modparten. Det skete gennem tophemmelige diplomatiske kanaler, og kontakten muliggjorde en fredelig løsning på Cubakrisen, som ellers kunne være gået grueligt galt.«

Kort fortalt lovede USA i al hemmelighed ikke at angribe Cuba eller vælte Castro som modydelse for, at Sovjet undlod at opstille atomraketter på øen. I tilgift fjernede USA senere atomraketter, der var placeret i Tyrkiet op til Sovjetunionens grænser. At det var muligt at opnå den slags kompromiser bag kulisserne, var udtryk for strategisk empati, mener Poul Villaume.

Overoprustningens årtier

Poul Villaume har skrevet sit værk ud fra den såkaldte postrevisionistiske skole inden for koldkrigsforskning, hvor fokus ikke er, om Sovjet (den ortodokse skole) eller USA (den revisionistiske skole) var 'den skyldige'. Fokus er i stedet på interaktionen og dynamikken i øst- og vestblokkens adfærd.

Selv om Cubakrisen ifølge Poul Villaume satte sig som en slags posttraumatisk stress hos både amerikanske og sovjetiske ledere, og præsident John F. Kennedy efterfølgende holdt en tale om atomkrigens fare med konklusionen, at 'vi er alle mennesker, og vi er

alle dødelige', og også den sovjetiske partileder Nikita Khrusjtjov holdt forsonlige taler, blev 1960'erne og 70'erne alligevel »overoprustningens årtier«, som Poul Villaume udtrykker det. I perioden fandt afkolonialiseringen også sted, og det førte til, at supermagterne indirekte stødte sammen i en række blodige såkaldte stedfortræderkrige i Indokina og Afrika.

Trods gennembrud i international våbenbegrænsning med aftalen, der forbød atmosfæriske atomprøvesprængninger, i 1963, og SALT- og ABM-aftalerne i 1972 blev der år efter år massivt oprustet på begge sider af jerntæppet, også efter at Sovjetunionen i begyndelsen af 70'erne havde opnået nogenlunde ligevægt i forhold til de interkontinentale atomraketter, der kunne smadre storbyer og forsvarsanlæg på begge kontinenter.

»Det interessante er, at den fortsatte oprustning ikke skabte øget sikkerhed. Snarere tværtimod,« siger Poul Villaume og peger på, at en af drivkræfterne bag oprustningen var frygt.

»Det er vigtigt at forstå, at frygten var gensidig. Begge sider var bange for, at modstanderen skulle få et teknologisk gennembrud, der ville gøre dem uovervindelige og i stand til med ét slag at smadre fjenden. »Frygtens cement«, som den amerikanske udenrigsminister John Foster Dulles talte om, hjalp med at holde sammen på henholdsvis øst- og vestblokken. Hvis man udmalede fjenden som tæt på overmægtig, var det nemmere at skaffe opslutning bag oprustningen. Det skabte indre sammenhængskraft i NATO, ligesom det gjorde i Warszawa-pagten.«

For selv om Kennedy udviste strategisk empati under Cubakrisen, var han bestemt ikke en fredsdue, påpeger Poul Villaume.

»Kennedy fastholdt på linje med alle efterfølgende præsidenter i perioden, at USA skulle bevare den militære overvægt over USSR. Det var benzin til våbenkapløbet, for våbenteknologisk var USA fem-seks år foran sammenlignet med Sovjetunionen, der på grund af sin håbløse struktur, ineffektivitet og kommandoøkonomi blev ved med at sakke agterud.«

Trods det amerikanske forspring inden for alle våbenarter, som ifølge Poul Villaume er veldokumenteret, fortsatte amerikanske politikere i hele perioden med at tale om nødvendigheden af fortsat amerikansk oprustning ved at henvise til en påstået 'kløft' i forhold til Sovjetunionens kapaciteter: Der var en bombeflykløft, en missilkløft, en jagerflykløft og en kløft for antiballistiske missiler.

»Ingen af delene var rigtige. Selv efter USA fik satellitovervågning og kunne følge med i alt, hvad Sovjetunionen foretog sig, fortsatte amerikanerne med at tale om kløften. Det var med til at fodre kapløbet og førte til den kolossale overoprustning, der endte med, at parterne i 1981 hver havde over 30.000 atomspræghoveder. Men hvis man kunne

udslette hinanden én gang, hvad var så meningen med at kunne gøre det måske 20 gange?«

Østpolitik og forsoning

Poul Villaume refererer hyppigt i andet bind til den amerikanske diplomat George F. Kennan. Han havde været rådgiver for præsident Harry S. Truman, og han forudså tidligt, at oprustningsspiralen ville være ustoppelig.

»Kennan pegede på det, som er blevet kaldt sikkerhedsdilemmaet: at en defensiv oprustning hos den ene side opfattes af den anden side som en truende oprustning, hvorefter den anden side også opruster. Det opfattes så igen af den ene side som truende, og det fører til en opadgående spiral. Men ingen hørte på Kennans advarsler, og i stedet fortsatte og fortsatte oprustningen. Da sovjetblokken endeligt var faldet sammen, sagde Kennan i 1992, at militaristerne i vest havde fodret militaristerne i øst og forlænget Den Kolde Krig.«

Ifølge Poul Villaume mente Kennan, som hele sit liv var konservativ og antikommunist, at Sovjetunionen ikke skulle bekæmpes militært, men derimod politisk, ideologisk og økonomisk. Og historiens ironi er, at det ikke kun var den massive oprustning, der til sidst førte til sammenbruddet i Sovjetunionen og afslutningen af Den Kolde Krig. Det var nok så meget de afspændingsprocesser, der blev indledt blandt andet af den vesttyske forbundskansler Willy Brandt og hans østpolitik.

»Brandt lavede en udsoningsproces med østblokken. Han anerkendte DDR, han anerkendte Oder-Neisse-grænsen til Polen. Og parallelt hermed begyndte forberedelserne til CSCE-konferencen, der førte til Helsinkikonferencen i 1975 om fred og samarbejde.«

Både USA og Sovjetunionen deltog i Helsinkikonferencen, og slutdokumentet anerkendte også retten til menneskelige kontakter og udveksling samt friere bevægelighed for ideer og information.

»Det førte til dannelsen af oppositionelle grupper i østblokken som Charter 77 i Tjekkoslaviet og Arbejderkomiteerne i Polen, og hele den udvikling pegede frem mod Berlinmurens fald i 1989. Det er der bred enighed om blandt internationale koldkrigshistorikere i dag.«

Den udvikling vil blive beskrevet og analyseret i et kommende tredje og sidste bind.

Nutidens manglende empati

Når det kommer til den russiske invasion af Ukraine, efterlyser Poul Villaume den strategiske empati hos aktørerne. Kort fortalt mener han, at man skulle have fulgt op på budskabet fra NATO, der i 1991 meldte ud, at sikkerheden i Europa fremover skulle opnås som et fælles projekt og ikke i en konfrontation mod hinanden. I stedet for at

udvide NATO med stadig flere østbloklende skulle stormagterne hellere have anvendt partnerskaber for fred, som også ville have inkluderet Rusland, mener han.

»Men de tanker blev skrottet af præsident Clinton, og dermed blev NATO's grænser rykket tættere og tættere på Rusland. Det skabte vrede og en følelse af ydmygelse i hele det politiske spektrum i Rusland, og det var med til at radikalisere de mest nationalistiske og autoritære kræfter. Læg dertil USA's hyppige brug af militære løsninger imod eller på kanten af FN-pagten, så har vi en væsentlig baggrund for den nuværende krig,« mener Poul Villaume.

– Østeuropæiske lande har vel ret til selv at vælge, om de vil være medlemmer af NATO?

»Ja, helt klart. Men det er ikke sådan, at ethvert land har en på forhånd given ret til at blive medlemmer. Optagelsen af nye medlemmer skal ifølge traktaten øge sikkerheden for det nordatlantiske område. Men en kommende udvidelse har for mig at se tværtimod øget spændingen.«

– Uanset hvad berettiger det vel ikke den russiske invasion?

»Nej, selvfølgelig ikke. Man skal ikke være i tvivl: Putins krig er folkeretligt ulovlig, den er ødelæggende og endda selvødelæggende for Rusland, og det er Putin, der valgte at antænde den geopolitiske bombe i Ukraine såvel i 2014 som i 2022. Men USA og NATO har været med til at placere bomben. Så på den måde har vi i Vesten i sejrusrusen efter Berlinmurens fald et medansvar for krigen, fordi vi har manglet strategisk empati.«